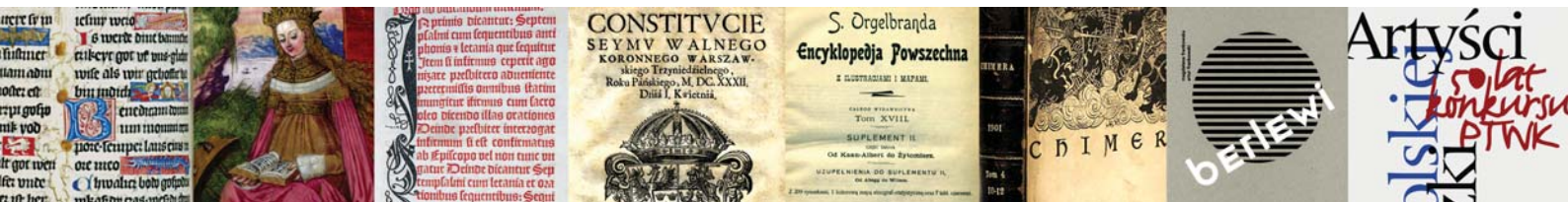

Od skryptoriów do e-booków

1364–2014

650 LAT W SŁUŻBIE KSIĄŻKI

Warszawa 2014

Komitet Organizacyjny Obchodów Jubileuszu
pod patronatem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej
Bronisława Komorowskiego

Komitet Organizacyjny Obchodów Jubileuszu

powołany dla uczczenia 650 rocznicy powołania Uniwersytetu Jagiellońskiego
oraz ustanowienia aktem królewskim instytucji stacjonariusza,
od którego wywodzą swoje rodowody współcześni pracownicy książki,
gromadzi przedstawicieli:

Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich
Polskiego Towarzystwa Wydawców Książek
Stowarzyszenia Wydawców Szkół Wyższych
Stowarzyszenia Wydawców Katolickich
Stowarzyszenia Księgarzy Polskich
Ogólnopolskiego Stowarzyszenia Księgarzy
Izby Księgarstwa Polskiego
Polskiego Towarzystwa Bibliologicznego
Polskiej Izby Książki
Polskiej Izby Druku

Partnerzy obchodów:

Instytut Książki
Biblioteka Narodowa
Biblioteka Jagiellońska Uniwersytetu Jagiellońskiego
Instytut Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych Uniwersytetu Warszawskiego
Towarzystwo Bibliofilów Polskich w Warszawie
Stowarzyszenie Przyjaciół Książki dla Młodych – Polska Sekcja IBBY
Polskie Bractwo Kawalerów Gutenberga
Związek Literatów Polskich

My Kazimierz, z Bożej łaski król Polski
 i ziem: krakowskiej, sandomierskiej, sieradzkiej,
 łęczyckiej, kujawskiej, pomorskiej i ruskiej (...)
 postanowiliśmy w mieście naszym Krakowie
 wyznaczyć, obrać, ustanowić i urządzić miejsce,
 na któremby szkoła w każdym dozwolonym
 wydziale kwitnęła. (...) Wszystkim pospołu
 i każdemu z osobna przyrzekamy i dobrą wolą
 zaręczamy niżej wypisane artykuły w niniejszym
 piśmie zawarte, nienaruszone strzec i zachować,
 a w szczególności rektorom uniwersytetu,
 doktorom, mistrzom, scholarom, **pisarzom,**
stacjonariuszom, bedelom (...) chcemy być
 panem łaskawym.

Dokument ten, wydany **12 maja 1364** roku w Krakowie, ustanawiał
Studium Generale, czyli późniejszą Akademię Krakowską, a wśród
 pracowników potrzebnych dla funkcjonowania uczelni wymieniał
stacjonariuszy, którzy pod nadzorem profesorów organizowali
 wytwarzanie, udostępnianie i rozprowadzanie kopii książek ręko-
 piśmiennych, a tym samym pełnili role współczesnych zawodów
 wydawcy, księgarza i bibliotekarza.

Rok 2014, jubileuszowy, środowisko ludzi książki ogłasza
 czasem wzmoczonych i zintegrowanych działań na rzecz
 wzrostu czytelnictwa oraz poszerzania społecznej
 wiedzy o książce.

Głównym zadaniem stacjonariuszy było dostarczanie żakom (studentom) tekstów koniecznych do nauki zgodnie z programem nauczania. W porozumieniu z profesorami wykładającymi poszczególne przedmioty organizowali przepisywanie skryptów w stosownej liczbie egzemplarzy oraz ich dystrybucję wśród społeczności akademickiej.

Książki były sprzedawane lub wypożyczane pod zastaw.

Po prawej:
stronica z rękopiśmiennej
książki Pawła z Worcesteru,
zawierająca komentarze
do *Etyki* Arystotelesa.
Paweł w latach 1416–1430
był profesorem na wydziale
sztuk wyzwolonych oraz
na wydziale teologii.

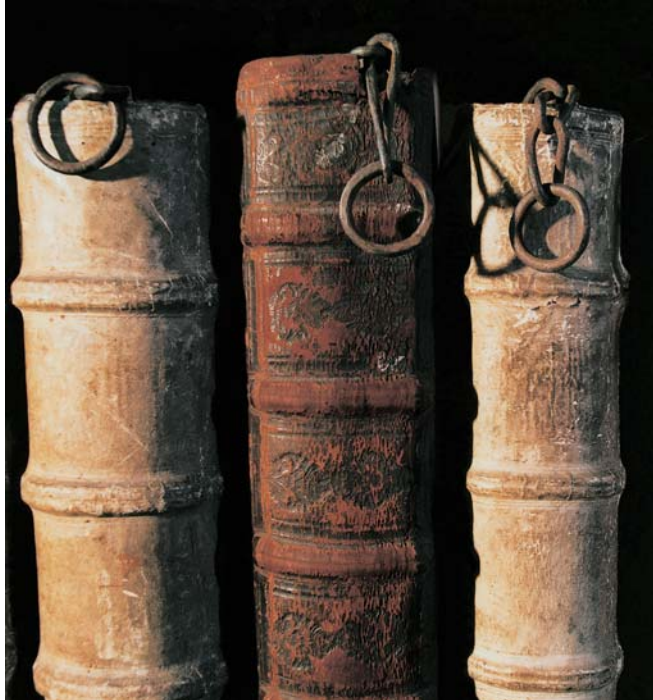
fot. Biblioteka Jagiellońska

[illegible]

in afflu et appetitu qd homo aquscit
in bonis opacombus qd qd qd
se in bonis opacombus se qd qd
ut stropia p qd qd qd
pcc vultat. et p

Utū felicitas pronemita

[illegible]

Cenne książki zawierające podstawowe dzieła autorstwa powszechnie uznanych naukowych autorytetów znajdowały się w uczelnianej bibliotece. Przeznaczone były do użytku wszystkich akademików: wykładowców i studentów.

Książki oprawiane w ciężkie, trwałe okładki z okuciami zwykle przytwierdzano łańcuchami do regałów lub szaf i w ten sposób zabezpieczano przed kradzieżą.

Ilustracje pochodzą z *Psalterza floriańskiego*, spisane na przeł. XIV i XV w. na pergaminie w trzech językach: łacińskim, polskim i niemieckim. Jest to pierwszy zachowany w całości zabytek języka polskiego. Powstał na dworze Ludwika Węgierskiego, którego córka Jadwiga została królową Polski.

dy to hofsin vf syne kar
herzikeyt
Ut eruat amonte animi
eorum. et alar eos iustan
Abi witaigl z sinertzi
ke gich. ykarmil ie wgl
Das hez beneme von
ire zelen. unde fute re li
dem himgin
Anima nostra sustin
dominum. quoniam a
tor et protector noster et
Du ska naska cirzpi go
dina. bo pomocznik voi
cirzpa naska.

650 LAT
W SŁUŻBIE
KSIĄŻKI

ny ktory by sie mowl sprze
 rzynz roci twei : vrsaw
 mie mily panie dla gi
 mienia kwiatow twego.
 Vezry panie stolca na
 ch nalebmieisszego maie
 statu twego : a mysl
 omnie lutostrzowie i milo
 szernie sklon vrsaw twe
 kumnie i vrsaw dai
 mie : Otworz otzrytwo
 ie a oleyzy szmatek i po
 trzeba moia : bo nie wsp
 same dlino szciath moich

fol. Universitätsbibliothek München

Ostatnie książki rękopiśmienne powstawały równolegle z pierwszymi drukowanymi. Niektóre z nich w charakterystyczny sposób łączą estetykę stylu gotyckiego w sztuce ze stylem renesansu.

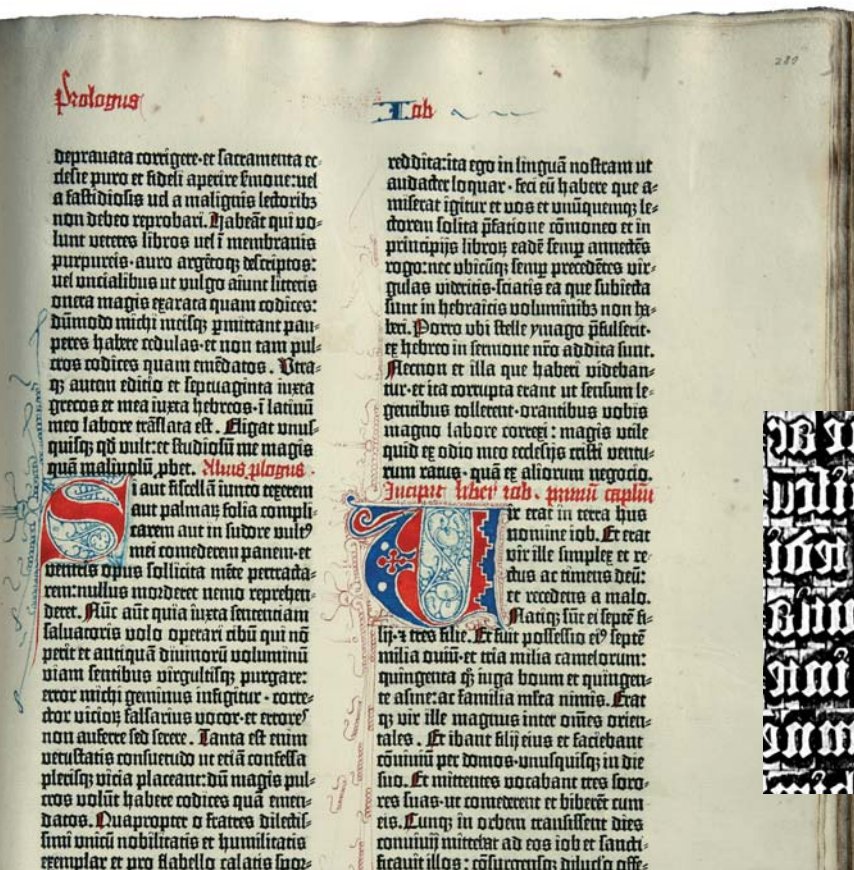
Ilustracje przedstawiają fragment modlitewnika ilustrowanego i ozdabianego przez Stanisława Samostrzelnika, wybitnego miniaturzystę z klasztoru cystersów w Mogile k. Krakowa.

Książkę wykonano w 1528 r. na zamówienie kanclerza wielkiego litewskiego Olbrachta Gasztołda.

Stronica z polskiego egzemplarza *Biblia Gutenberg*, pierwszej europejskiej książki drukowanej łożnianymi czcionkami. Dwutomowa *Biblia* przechowywana jest w Muzeum Diecezjalnym w pomorskim Pelplinie.

for. Wydawnictwo Bernardinum w Pelplinie

650 LAT
W SŁUŻBIE
KSIĄŻKI

Drukarska innowacja Jana Gutenberga dokonana w poł. XV w. w Moguncji była wynalazkiem technologicznym. Gutenberg stworzył ciąg rozwiązań technicznych pozwalających na produkcję dowolnej liczby egzemplarzy ksiąg i innych druków. Podstawą wynalazku było skonstruowanie aparatu do odlewania metalowych czcionek z matryc zapewniających powtarzalność rysunku liter.

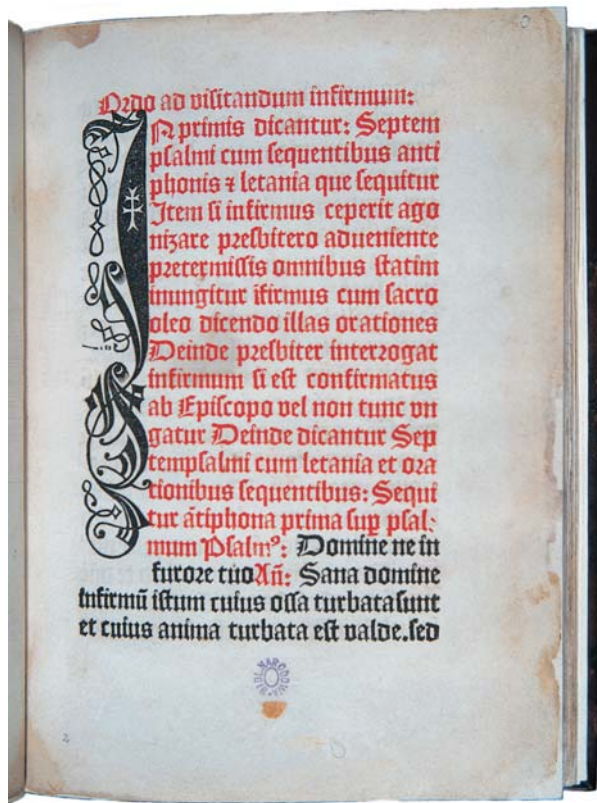
Wynalazek zapoczątkował ilościową i jakościową rewolucję w sposobach utrwalania myśli i w komunikacji międzyludzkiej. Umożliwił szybki rozwój oświaty i w perspektywie zapewnił powszechny dostęp do informacji.

Już dwadzieścia lat po wydrukowaniu *Biblia Gutenberg* drukarstwo zawitało do Polski. Pierwsze warsztaty pojawiły się w Krakowie i pomorskim Chełmnie (1474), a potem we Wrocławiu (1475), Malborku (1492) i Gdańsku (1498).

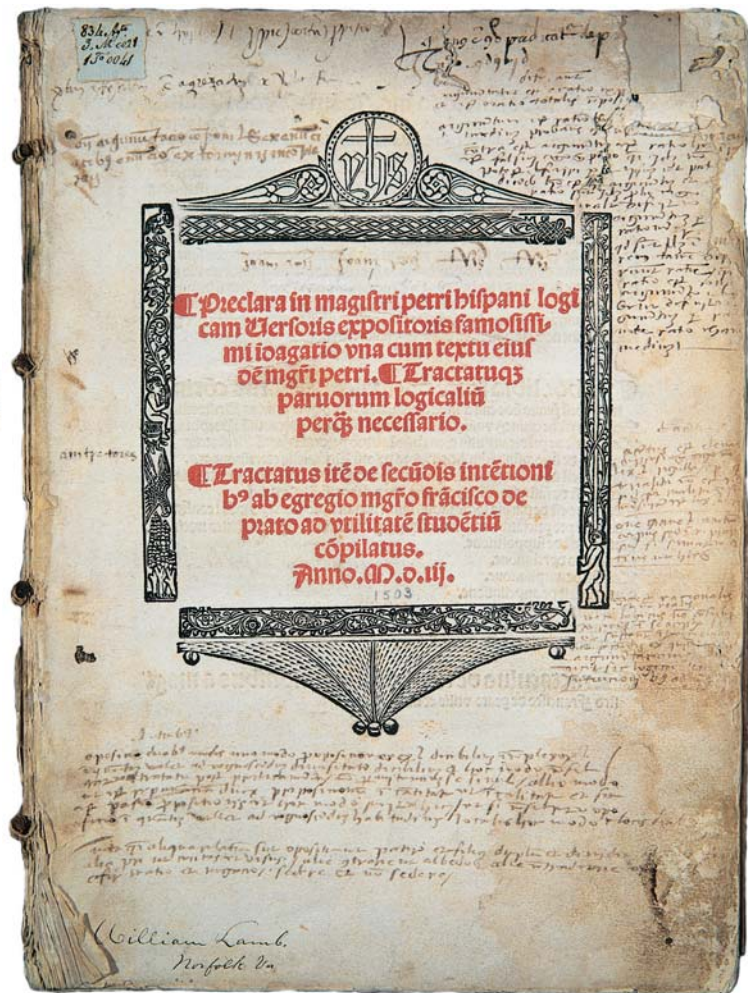
650 LAT
W ŚLUBIE
KSIĄŻKI

fol. Biblioteka Narodowa

Druki pochodzące z XV w. nazywamy inkunabulami. Należy do nich pokazana po lewej stronie *Agenda wileńska*, drukowana w Gdańsku w 1499 r. w oficynie wędrownego drukarza Konrada Baumgarta.

Po prawej strona tytułowa książki zawierającej dwa traktaty łacińskie, drukowanej w hiszpańskiej Sewilli przez Stanisława Polonusa w 1503 r.

fol. Biblioteka Narodowa

W XV i XVI w. nie stosowano opraw nakładowych i księgi oprawiano w wyspecjalizowanych rzemieślniczych warsztatach introligatorskich na indywidualne zamówienie właściciela. Solidne i ciężkie oprawy wykonywano najczęściej z desek obciągniętych wytłaczaną skórą, często z ozdobnymi okuciami.

To z owych czasów wywodzi się popularne do dzisiaj powiedzenie: *przeczytać książkę od deski do deski*.

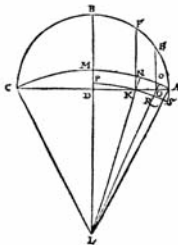
Ilustracje przedstawiają dwie XV-wieczne oprawy inkunabułów z biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie oraz XVI-wieczną kunsztownie grawerowaną srebrną oprawę pochodzącą z królewieckiego księgozbioru księcia Albrechta Pruskiego i jego żony Anny Marii, przechowywaną w Bibliotece Narodowej.

Tabula angularum signiferi cum horizonte factorum.

Ele.	39	42	45	48	51	54	57	poli.
zod.	Angul.	Angul.	Angul.	Angul.	Angul.	Angul.	Angul.	zod.
S.G.	pt.	scr.	pt.	scr.	pt.	scr.	pt.	scr.
G.S.	pt.	scr.	pt.	scr.	pt.	scr.	pt.	scr.
γ	0	27	32	24	32	21	32	18
	6	27	37	24	36	21	36	18
	12	27	49	24	49	21	48	17
	18	28	13	25	9	22	6	19
	24	28	45	25	40	22	34	19
	30	29	27	26	15	23	11	20
	6	30	19	27	9	23	59	20
II	12	31	21	28	9	24	56	21
	18	32	35	29	20	26	32	43
	24	34	5	30	43	27	23	24
	30	35	40	32	17	28	52	25
	6	37	29	34	13	0	37	27
	12	39	32	36	4	32	32	28
	18	41	44	38	14	34	41	31
	24	44	8	40	32	37	2	33
	30	46	41	43	11	39	33	35
III	6	49	18	45	51	42	15	38
	12	52	3	48	34	45	0	41
	18	54	44	51	20	47	48	44
	24	57	30	54	5	50	38	47
	30	60	4	56	42	53	22	49
IV	6	62	40	59	27	56	0	52
	12	64	59	61	44	58	26	55
	18	67	7	63	56	60	20	57
	24	68	59	65	52	62	42	59
	30	70	38	67	27	64	18	61
V	6	72	0	68	53	65	51	62
	12	73	4	70	26	66	59	63
	18	73	51	70	50	67	49	64
	24	74	19	71	20	68	20	65
	30	74	28	71	28	68	28	65

I j

diorem apud circumferentiam facile demonstratur. Sit enim semicirculus ABC , centrum eius D , dimetiens ADC , & secetur bifariam in B signo: assumantur autem circumferentiae AB , & BC aequales, & ab E signis in ipsam ADC perpendiculares agatur BO , & EC . Quoniam igitur dupla DK subrendit duplum BF , & dupla EG duplum ipsius AB : aequales igitur sunt DK & BO : sed AO per septimam tertij elem. Euclidis, minor est ipsi GO , minor etiā erit ipsi DK . Aequa li uero tempore pertransierunt GA & KD , propter AB & BC circumferentias aequales. Tardior ergo motus est circa A circumferentiam quā circa D centrū. Hoc demonstrato: Suscipiatur iam cētrum terrae in L , ita ut DL recta linea sit ad angulos rectos ipsi ABC plano hemicyclij, & PA signa describatur in L cētro circumferentia circuli AMC , & in rectam lineā ducatur LD . Erit id circo in M polus hemicyclij ABC , & ADC circuloꝝ sectio communis, & coniungatur LA , LC , similiter & LK , LG , quae extensae in rectum secant AMC circumferentiā in N & O . Quoniam igitur angulus qui sub LDC rectus est, acutus igitur qui sub LKD . Quare & LK linea longior est quā LD , tanto magis in amblygonijs triangulis, latus LG maius est latere LK , & LA ipso LG . Centro igitur L , intervallo LK descriptus circulus, extra ipsam LD cadet: reliq̃s autē LG & LA secabit, describatur & sit $PKRS$. Et quoniam triangulum LDC minus est sectore LPC : triangulum uero LGA maius sectore LRS , & propterea minor ratio trianguli LDC ad sectorem LPC , q̃ trianguli LGA , ad sectorem LRS . Vicissim quoc̃q̃ erit LDC triangulū ad LGA triangulū in minori ratioe quā sector LPC ad sectorē LRS , ac per primā sexti Elementoꝝ Euclidis, si secut LDC triangulū ad LGA triangulū: sit basis DK ad basim AG . Sectoris autē ad sectorē est ratio, sicut DLK angulus ad RLS angulū, siue MN circūferentiae ad OA circūferentiā. In minori igitur ratione est DK ad GA , quā MN ad OA . Iam uero demonstrauimus maiore esse DK quā GA : tanto fortius igitur maior erit MN , quā MA .

Dwie strony ze słynnego dzieła Mikołaja Kopernika *De revolutionibus orbium coelestium* (O obrotach sfer niebieskich) drukowanego w Norymberdze w oficynie Jana Petreiusa w 1543 r.

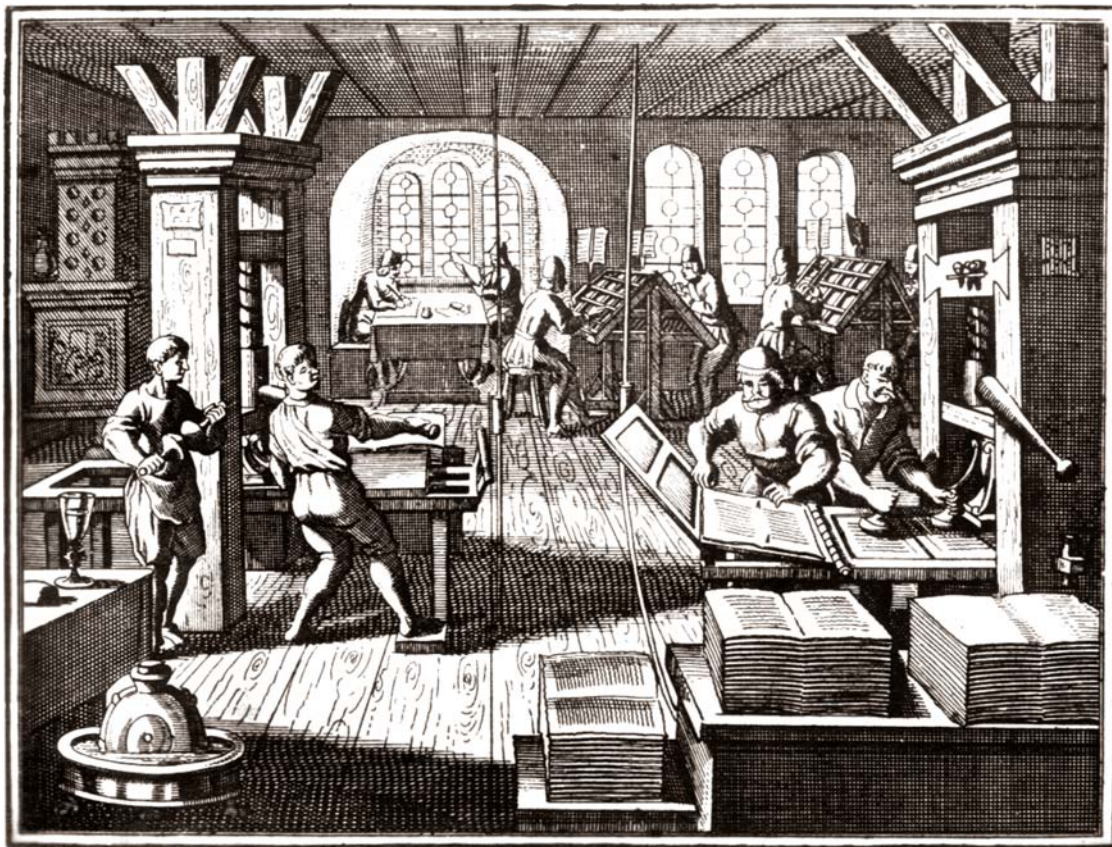
łacińska książka renesansowa, składana piśmem drukarskim zwanym antykwa, przybiera już w XVI w. znaną nam dzisiaj, niemal współczesną postać.

Wnętrze XVII-wiecznej oficyny drukarskiej. Miedzioryt Hansa Meriana z 1642 r.

Pod oknami po prawej: zecerzy składający teksty z manuskryptów umocowanych nad kasztami z czcionkami.

Po lewej: korektorzy czytający odbitki próbne i poprawiający błędy na arkuszach.

Na pierwszym planie znajdują się prasy drukarskie, każda obsługiwana przez dwie osoby: jedna rozcierała farbę tzw. tamponami i наносiła ją na formę drukową, druga nakładała papier i tłoczyła odbitkę.

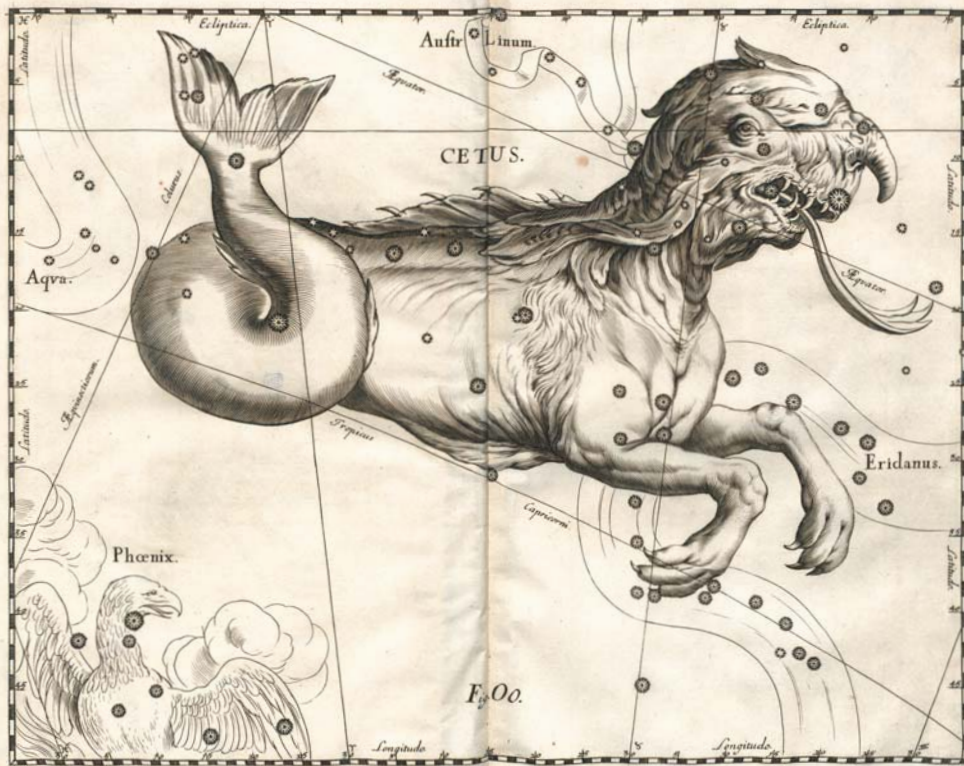

fol. Muzeum Drukarstwa Warszawskiego

650 LAT
W SŁUŻBIE
KSIĄŻKI

fot. Biblioteka Narodowa

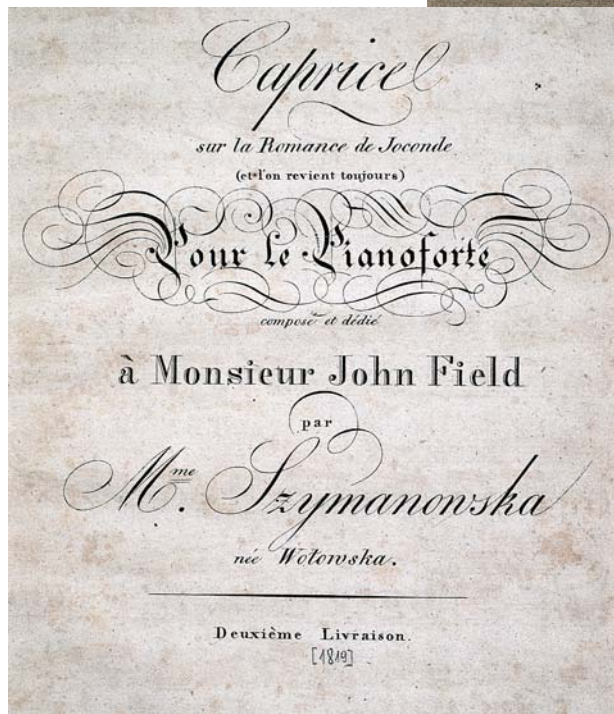
Równolegle z drukowaniem wypukłym rozwijała się w Europie w XV w. grawerska technika graficzna – miedzioryt, prototyp przyszłych artystycznych i przemysłowych technik wklęsłodruku. Miedziorytniczą formę do drukowania wykonywano sztychując (ryjąc) rysunek w wypolerowanej miedzianej płytce. Miedzioryt służył zwykle jako precyzyjna technika ilustracyjna o wysokich walorach estetycznych.

Miedzioryt z wyobrażeniem konstelacji Cetus na mapie nieba pochodzącej z katalogu gwiazd Jana Heweliusza w dziele *Prodromus astronomiae*. Księga ukazała się po śmierci wybitnego gdańszczanina dzięki staraniom jego żony Elżbiety, pierwszej polskiej astronom, która wspierała męża w badaniach. Dzieło zadedykowała królowi Janowi III Sobieskiemu. Drukował Jan Zachariasz Stolle w Gdańsku w 1690 r.

650 LAT
W SŁUŻBIE
KSIĄŻKI

fol. Biblioteka Publiczna w Warszawie

fol. Biblioteka Narodowa

W 1798 r. w Monachium Alojzy Senefelder dokonał wynalazku litografii – drukowania z odpowiednio spreparowanych płyt kamiennych. W wieku XIX litografię systematycznie udoskonalano i dała ona początek przyszłym technikom druku płaskiego, m.in. współczesnym sposobom drukowania offsetowego.

Dzięki litografii nastąpił znaczny postęp w rozwoju metod drukowania wielobarwnych ilustracji oraz wirtuozerskiego liternictwa.

Na ilustracjach: *Widok Warszawy od strony Pragi*, litografia Juliana Ceglińskiego z 1859 r., oraz litografowana karta tytułowa druku nutowego z 1819 r. zawierającego kompozycje Marii Szymanowskiej.

650 LAT
W SŁUŻBIE
KSIĄŻKI

fol. Biblioteka Narodowa

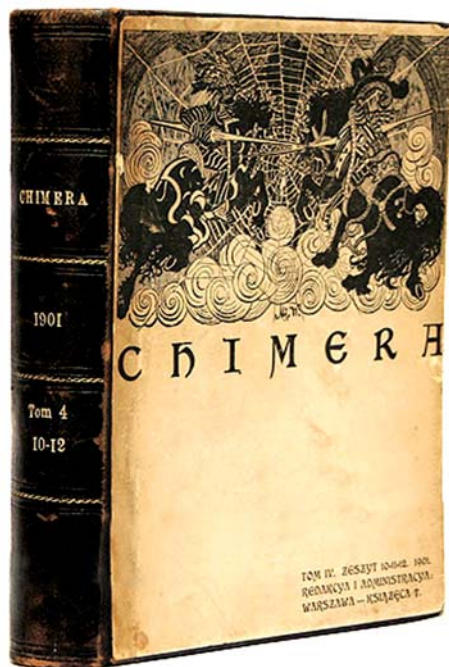
fol. Biblioteka Narodowa

W XIX wieku luksusowe wydawnictwa drukowano często dwiema technikami druku: teksty techniką typograficzną, a do ilustracji używano szlachetnych technik graficznych – drzeworytu sztorcowego, miedziorytu, stalorytu, litografii itp.

Po lewej: drukowana z akwaforty karta tytułowa z dzieła Izabeli Czartoryskiej wydanego we wrocławskiej drukarni Wilhelma Bogumiła Korna w 1807 r. Po prawej: litograficzna ilustracja z lwowskiej drukarni Piotra Pillera, 1848 r.

650 LAT
W SŁUŻBIE
KSIĄZKI

fol. Antykwarjat Atticus w Warszawie

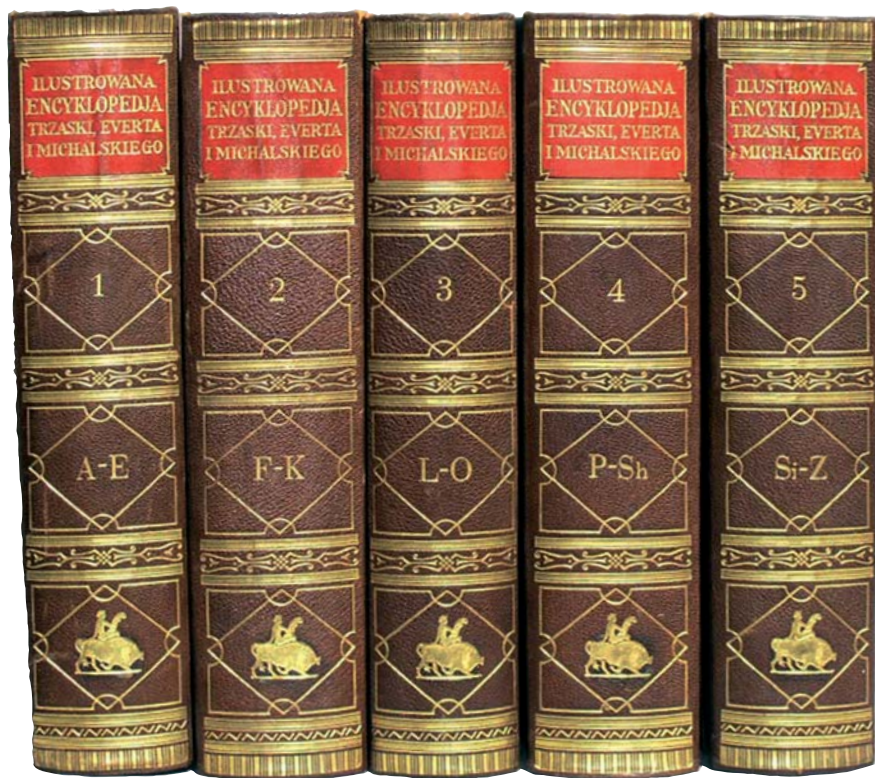

Po prawej: zeszyt z tomu VII/1904 „Chimery” redagowanej przez Zenona Przesmyckiego, ilustrowanej i zdobionej przez znanych malarzy i grafików w stylu secesji, drukowany w warszawskiej tłoczni Towarzystwa Akcyjnego Samuela Orgelbranda Synów.
Po lewej: oprawiony tom rocznika 1901 tego czasopisma.

Wydawnictwu i drukarni Samuela Orgelbranda, a później jego synów, zawdzięczamy pierwszą wielotomową encyklopedię powszechną, symbol nowoczesnego społeczeństwa w czasach, kiedy Polski nie było na mapie świata.

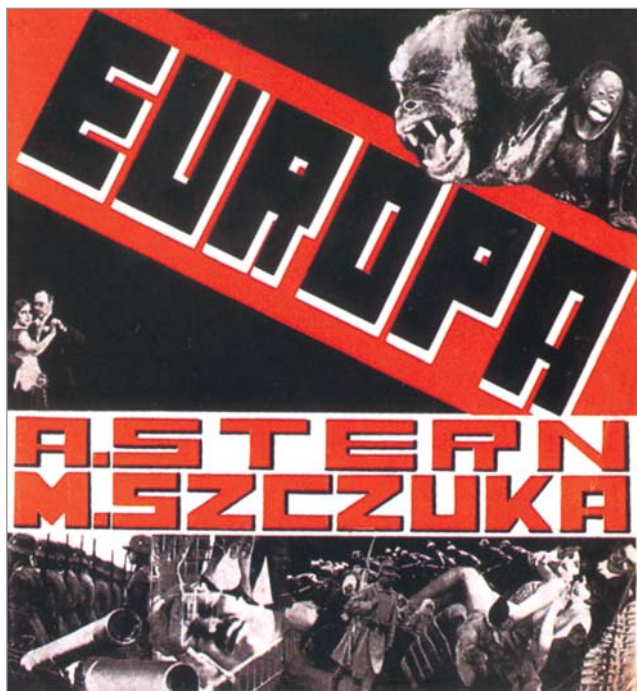
fol. Biblioteka Narodowa

fot. Muzeum Drukarstwa Warszawskiego

Po odzyskaniu niepodległości, w dwudziestolecie międzywojennym nastąpił dla polskiego edytorstwa czas prosperity. Czołowi wydawcy, zatrudniający znakomitych artystów książki, odnosili sukcesy, również na arenie międzynarodowej. Jednym z najbardziej znanych domów edytorskich działających w tym czasie było Wydawnictwo i Księgarnia TEM – Trzaska, Evert, Michalski. Oficyna specjalizowała się w publikacjach encyklopedycznych i monograficznych syntezach wiedzy.

Pokazane na ilustracji pierwsze wydanie starannie opracowanej *Ilustrowanej encyklopedii* z 1927 r. oprawiono w półskórek w Introligatorni Artystycznej prowadzonej przez żonę Michalskiego – Wandę.

W latach dwudziestych XX w. do pionierów nowoczesności w sztuce i literaturze należeli w Polsce futuryści i konstruktywiści. Jakkolwiek działali oni na marginesie stylistyki preferowanej przez wydawców i wbrew gustom znacznej części społeczeństwa, to kierunek wówczas przez nich obrany jest w zasadzie kontynuowany do dzisiaj w postaci typografii funkcjonalnej.

Po lewej: okładka książki *Europa* Anatola Sterna, opracowanej graficznie przez Mieczysława Szczukę, a wydanej w Księgarni Ferdynanda Hoesicka w 1929 r.

Po prawej: *Z ponad* Juliana Przybosia w układzie graficznym Władysława Strzemińskiego, wydane w Cieszynie w 1930 r. przez Zakłady Drukarskie i Wydawnicze Karola Prochaski.

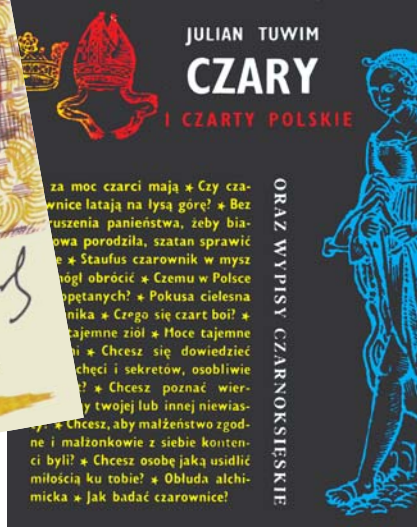
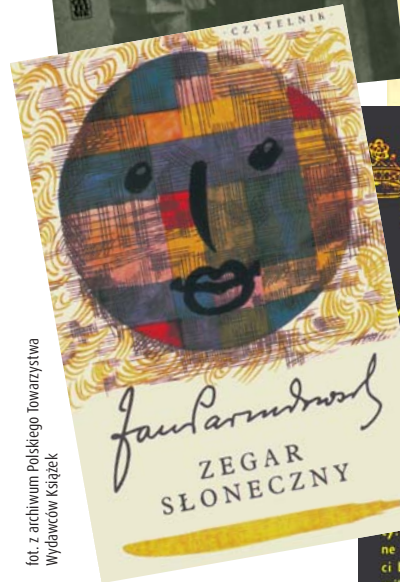
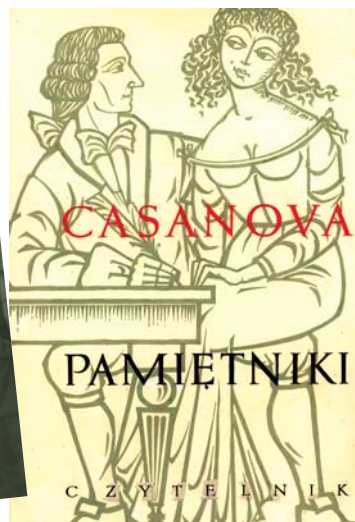
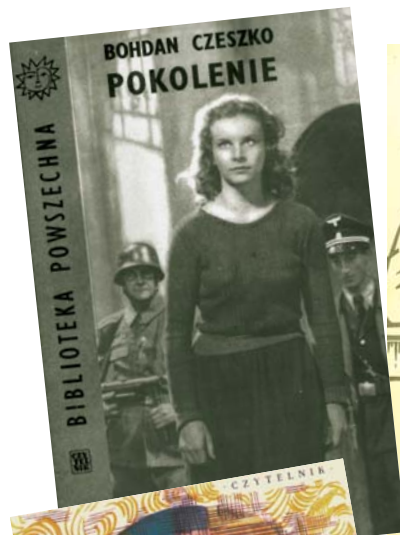

fol. z Fototeki Muzeum Powstania Warszawskiego

650 LAT
W SŁUŻBIE
KSIĄŻKI

II wojna światowa i okupacja Polski przyniosły trudne do oszacowania straty spowodowane zniszczeniami wskutek działań wojennych oraz grabieżami obu okupantów. Zniszczono ok. 2/3 zbiorów bibliotecznych, to jest ok. 22 milionów książek. Zamknięto większość wydawnictw, księgarni i drukarni. Pozostały nieliczne, pracujące pod ścisłą kontrolą najeźdźców.

Fotografia Wiesława Chrzanowskiego z Powstania Warszawskiego 1944 r., z książką Danuta Magreczyńska „Danka”, sanitariuszka kompanii Anna z batalionu Gustaw.

W okresie Polski Ludowej szczególną rolę w masowej produkcji książek odgrywała Spółdzielnia Wydawnicza „Czytelnik”, zarówno w początkowym okresie dotkliwego braku lektur, jak i w późniejszym czasie rozwoju ruchu edytorskiego. W „Czytelniku” powstawały znane serie wydawnicze, np. Biblioteka Powszechna, Nike, Głowy Wawelskie. Książki projektowali znani graficy, m.in. Samuel Miklaszewski, Jan Młodożeniec, Andrzej Heidrich, Stanisław Zamecznik, Janusz Stanny, Jerzy Jaworowski czy Leon Urbański.

650 LAT
W SŁUŻBIE
KSIĄZKI

Na przełomie XX i XXI w. dokonana się prywatyzacja większości wydawnictw i drukarni. Równocześnie nastąpiła poprawa graficznej formy książki i jakości druku. Projekty artystów książki, takich jak Maciej Buszewicz i Lech Majewski z Warszawy, Władysław Pluta z Krakowa czy też Janusz Górski i Stanisław Salij z Gdańska, uzyskały międzynarodową renomę.

Książka Olgierda Budrewicza *Jest Warszawa* wydana przez Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe w 1997 r. Zaprojektowana przez Macieja Buszewicza, profesora warszawskiej ASP kierującego pracownią projektowania książki, którego znakomicie przygotowani uczniowie nazywani są Buszmenami.

fot. z archiwum Polskiego Towarzystwa
Wydawców Książek

650 LAT
W SŁUŻBIE
KSIĄŻKI

650 LAT
W SŁUŻBIE
KSIĄŻKI

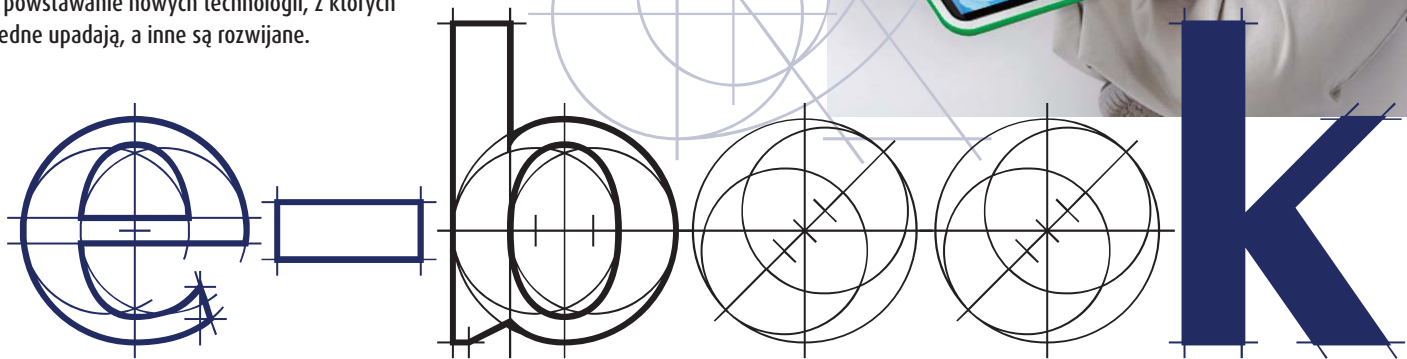
fol. Muzeum Książki Artystycznej w Łodzi

Współcześnie obserwujemy zjawisko tworzenia dzieł inspirowanych ideą książki, przedmiotów niezdefiniowanych jednoznacznie, czasem odbieranych intuicyjnie. Powstają artefakty będące wynikiem swobodnego działania twórcy, jego artystycznej indywidualności, zaskakujące oryginalnością formy i intelektualnego przekazu.

Labirynt czasu zaprojektowany w 2006 r. przez Elżbietę Woźniewską, artystkę tworzącą obiekty książkowe o charakterze unikatowym. Praca ze zbiorów łódzkiego Muzeum Książki Artystycznej należy do prestiżowej kolekcji „Polska Książka Artystyczna z przełomu XX i XXI wieku”.

650 LAT
W SŁUŻBIE
KSIĄŻKI

W dzisiejszej dobie olbrzymie znaczenie mają techniki produkcji książek, ponieważ sposoby wytwarzania znacząco wpływają na zasięg i siłę ich oddziaływania wśród różnych grup odbiorców. Obserwujemy nieustanne eksperymentowanie i powstawanie nowych technologii, z których jedne upadają, a inne są rozwijane.

Do tradycyjnych form książek papierowych dołączyła w ostatnich latach elektroniczna forma książki zapisanej w postaci pliku komputerowego. Oba środki przekazu, tradycyjny i komputerowy, przez dłuższy czas będą funkcjonowały równolegle.

Prawdopodobnie jaśniejsza przyszłość czeka książkę elektroniczną bowiem technologie komputerowe rozwijają się bardzo szybko. Programiści e-booków przyznają jednak, że przygotowanie publikacji elektronicznej jest jeszcze dzisiaj znacznie bardziej skomplikowane niż przygotowanie wersji drukarskiej.

Dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego.

Opracowanie graficzne i tekst – Andrzej Tomaszewski
Redakcja – Irena Janowska-Woźniak